

Kitabiyat

Salih ÖZBARAN, *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak*, (1. Baskı), İmge Kitabevi yay., Ankara, 2007, 302 s.

Özet

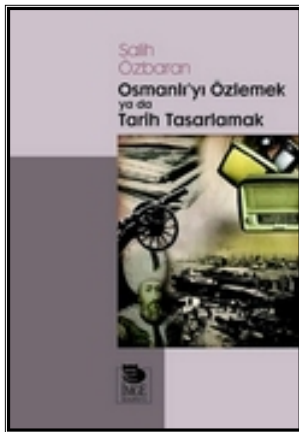
Hepimizin bildiği gibi, tarih, kendisinden insanlığın tüm geçmiş deneyimlerini öğrendiğimiz bir insan bilimidir. Ama tarihsel olayların tam ya da kesin anlamını bilmek olanaklı mıdır? Kimisi geçmişi özler ve onun koşullarını ve kategorilerini kendi çağına ya da zamanına taşımaya çalışır. Öte yandan kimisi de tarihe kendi çıkar ve bakış açısına göre anlam verir. Ama bize bilimsel kesinlik veren nesnel yöntemler geliştirmek tarihçinin görevidir. Bu, Salih ÖZBARAN tarafından yazılan *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak* adlı kitabının amacıdır ve aşağıda adı geçen eser Kemal ARI tarafından tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Tarih Yöntemi, Nesnellik, Tarihsel Bilgi.*

Abstract

As we all know, history is a human science from which we have learned all past experience of mankind. But, is it possible to know exact or precise meaning of historical events? Somebody missis past , and try to carry its conditions and categories to his age or time. On the other hand, somebody gives meaning history according to his interest or perspectives. But it is task of historian to develop objective method by which we gain scientific certainty and exactness. This is the aim of book named *To Miss Ottoman or to Project History* written by Salih ÖZBARAN. And below the book will be introduced by Kemal ARI.

Keywords: *Historical Method, Objectivity, Historical Knowledge.*

Albert Camus bir sözünde şunu söylüyor: “*Tarih insanların, düşlerin en aydınlık olanlarını gerçekleştirmek için giriştikleri umutsuz bir çabadan başka bir şey değildir*”...

Camus, çağımızın en ünlü düşünür ve yazarlarından... Bir Fransız... 1913–1960 yılları arasında yaşamış ve yapıtlarında var oluşçu felsefeye yeni boyutlar katmış... Tarihle ilgili bir değerlendirmesinde, tarihi bu cümlelerle yorumluyor. O kuşkusuz, yaşadığı dönemin tarih anlayışı açısından olaylara bakıyor; bir ölçüde onu kendisi yapan felsefenin de etkisiyle, tarihi aydınlık düşlerin arandığı, ama sonu çoğu kez “*hüsran*”/yıkım olan bir çaba olarak görüyor.

Düşlerin sonunun ‘*hüsran/yıkım*’ olması kadar doğal bir şey yok aslında. Bir düş görürsün, onun gerçek yaşamında olmasını istersin.

Düşle birlikte, bir özleme yöneliş başlar. Yöneliş bir erkle birleşirse, çabayı gerektirir; uğraşır, çabalarsın; sonuçta öyle ya da böyle bir noktaya da varırsın. Vardığın nokta özlediğin, olmasını istediğin yer de olabilir; bambaşka bir şey de... Yeni arayışlar ve yönelişler, bireyin kendisini ve içinde yaşadığı toplumu daha çağdaş ölçülere ulaştırmak gibi bir anlam taşıyorsa, düş kurmak iyidir; ancak gerçekçi olmak ve gerçekleşebilir nitelikte bulunmak koşuluyla... Yoksa gerçekçi olmayan yönelişler çabaları *'hak ile yeksan/ yerle bir'* edebilir. Sonuçta düş düştür, gerçekse gerçek... Hiç kuşkusuz, Camus'u içinde yaşadığı dönemin koşulları böyle bir değerlendirmeye yönlendirdi. İdeolojik öğretilerin yüceltildiği, toplumlar için kalıplaşmış yaşam biçimlerinin dayatıldığı bir ortamda O, -belki de- bu dayatmayı yapan *"şeylerin"* tarihi de dayanak olarak kullandıkları öğretilerine, içinden gelen bir isyanla patlama gereksinimi duydu. Hiçbir bilim, ideolojilere ve kalıplaşmış öğretilere kurban edilmemeli... Her ideoloji, kendine tarihsel dayanak arar; işine yarayanı tarih içinden çeker alır ve kullanır; yaramayanı haraç mezat bir bitpazarına atar... Hoyrat ve bencil bir tavır vardır karakterinde. Önceden oluşturulmuş önyargılarla bilime bakılacaksa, bilimin kendisini sorgulamak gerekmez mi?

Bilim, salt doğru olan bilgiyle uğraştığı için bilimdir; *'görecelilik/izafiyet'* denilen şey de, yine ancak bilimsel ölçütler ve kurallar içinde, düşünceyi genişletebildiği, boyutlandırabildiği ve yeni açılımlar sunabildiği ölçüde anlamlıdır.

Bu durumda, şu soruyu soralım:

Tarih ne ölçüde düştür; ya da düşler, ne ölçüde tarih olabilir? Bir adım daha ileri gidelim; düşler, özlenebilir şeylerse ve tarih de özleniyorsa, özlenen şeyleri yeniden yaşama geçirmek gerekli, hatta olanaklı mıdır? Ondan ders almak varken ve alınan dersle günümüzün koşullarını düzenlemek dururken geçmişte yaşananları günümüzün koşullarına uyarlamak söz konusu olabilir mi? Tarih yaşanmış ve bitmiştir; biten her şeyle birlikte, yeni bir şey başlar. Geçen zamanla birlikte oluşan yeni koşulları ve etkenleri görmeyerek, tarihi zaman denilen o sihirli sürecin içinden çekip, günümüzün yaşam koşullarına, davranış ve inanış kalıplarına aktarmak ne ölçüde olanaklıdır ki?

Camus'un bu düşüncesine günümüzün tarihi algılama biçimleri açısından katılmak –en azından bana göre– olanaklı değil... Tarih, tarihe bakanın bakış açısına göre –ister istemez–değişir. Her bakış biçimi, kendi tarihini yaratır. Tarihe bakıp, onu anlamaya çalışan birey tarihi algılama düzeyinin, anlama farklılıklarının, değerler hiyerarşisinin, kendi yetilerinin ve duyularının hassas süzgecinden geçirir. Kimi zaman rastlantılar sonucu ele geçen bir yapıt, bir tarihsel metin ya da okunan bir roman ve hatta izlenen bir belgesel film bile tarihe bakış biçiminin oluşumunda etkili rol oynar. Bu etkinin ölçüsü, bireyin öznel koşullarına göre, öylesine yoğun olabilir ki, oluşan kalıpları yıkabilir; tam tersi olarak, yeni kalıplar yaratabilir... Yaşamı algılama türü, bir inanca, ideolojiye, siyasal görüşe yakınlık ya da uzaklık durumu, tarihe bakış biçimi üzerine etki eder. Böylece her bireyin kendi algı dünyasında ayrı ayrı tarihler vardır ve bu nedenle hiçbir zaman tek bir tarihten ve tarihsel bakış açısından söz edilemez. Bu açıdan tarih, süregelen sonsuz uğraşlar dizisidir. Tarih akar, akarken değişir; değişirken, kendini çevreleyen etkenleri de değiştirir; değişen bakış açılarına göre de,

tarih adeta karışık, iç içe geçmiş, karmaşık süreçler olarak karşımıza çıkar. Böylelikle gizemli bir yolculukta sürekli bir sihirli akış söz konusudur. Her tarihe bakanın, tarihi anlama ve algılama biçimi vardır. Birey, bu anlama ve algılama biçimini, en doğru tarih olarak kabullenip, bunu başkalarına aktarmaya kalktığında da, tıpkı aynı şeyi yapan diğerlerinde de olduğu gibi, anlatılan tarih, akıp giden o sihirli akıştan bambaşka bir şeydir. Bu yaklaşıma göre, her birey, kendi tarihini yaratır. Yarattığı tarihini başkalarına doğru tarih olarak aktarma çabasına girdiği zaman da toplumda oluşması gereken ortak tarih bilincine olumlu anlamda etkiler yapmasını beklemek, 'ham' bir hayaldir...

Yine de bu birey açısından bakıldığında anlaşılabilir bir şey... Çünkü değişmek, değişmenin ve yaşanan sürecin özünde olan bir olgudur. Zamanın sonsuzluğunda, belli bir zaman diliminde yer alan her şey, o dilim içinde süreç akıp giderken değişir.

O zaman yapılması gereken ne?

Yapılması gereken açık ve nettir: Tarihçilik dünyanın en eski uzmanlık alanlarından biridir. Kendine özgü bir etiği, yöntemleri ve uğraşı alanları vardır. Tarihi kaynakları bilmek, onları okuyup değerlendirebilmek; değişik kaynakları karşılaştırmak, onları yorumlamak ve bir olayı, oluş ve sonuç ilişkisi içinde açıklayabilmek; bu olayla birlikte ortaya çıkan etkenleri irdeleyebilmek yetki ve yeteneğine sahip olmak... Bunu tarihçi yapar. Olayları çarpıtma, gündelik siyasetin içine atıp, tarihi günümüzün siyasi dalaşma konusu yapma ya da günümüzün siyasal tavırlarını, yaklaşımlarını geçmişe taşıyıp, orada tartışma yoluna gitmez. Tarihi, olduğu kadarıyla 'gerçek' olarak kabul edip, günümüzde toplumu, siyaset yapısını, kültürü etkileyen uzantılarını ele alıp irdeler. Geçmişle günümüz arasında bağ kurar; ama asla ne geçmişini günümüze taşıma gayretkeşliği, ne de günümüzü geçmişe götürme hoyratlığı içine girer...

Tarih, tarihçinin işidir; tarihçi olmak da kuşkusuz bu donanımlara sahip olmayı gerektirir...

Önceden tasarlanan bir kurguya tarih; güvenilirliği tartışılır; yapaylaşır. Tarihte olması gereken gerçeklerin yerini giderek mitler alır; gerçek, gerçek dışılığa dönüşür; olanı olduğu gibi görmek çabası bir yana bırakılır; bir özentî ve giderek de özlem duygusu tarihe bakışı biçimlendirir. Oysa gerçek tarihçilik, sorunu çözer; algılar, anlar ve anlatır; ortaya koyduğu verilerle, günümüze dek uzayan sorunların çözümüne katkıda bulunur. Tarihin ve tarihçinin işi, sorunu çözmektir; yoksa kendisinin sorun olarak ortaya çıkması değil...

Tarihçilik, evrensel ilkeler ve değerler ölçüsünde, bilimsel veriler ışığında yapılmazsa ne olur?

Tarih yapaylaşır, sığlaşır; toplumun siyasal eğilimlerine göre eğilir-bükülür; tarih olarak anlatılan şeyler, gerçeğin dışına çıkar; tarih yapay etkileriyle günümüzün siyasetini, kültürünü, yaşantısını etkiler. Tarihin işlevi yozlaşır. Toplum, yüceltiler, hamaset dolu duygularla, tarihe dönük olarak politize edilir; çağdaş değerlerden koparılır; geçmişin kalıplarının içine sokulmaya çalışılır. Böylelikle yaşananlarla, bireyi ve toplumu çevreleyen değerler silsilesiyle yabancılaşma ve çatışma duygusu ve içgüdüğü geliştirilir. Kendi içinde yaşadığı doğal, toplumsal ve siyasal çevreye

yabancılaştırılan birey, geçmişin özlemine saplanır kalır; oradan hareketle de günümüzü, geçmişe taşımak gibi bir gerici duruşun içinde yer alır... Bu duruş ve tavır, tarihsel yönden “gericiliktir”. Bu tarihin birikim ve deneyimlerini günümüze taşımak değil, günümüzü tarihin çağlar öncesi koşullarına taşıma çabasıdır.

Tıpkı günümüzün en moda yaklaşımı olan “Osmanlıyı Özlemek gibi”...

Tarih ve tarihçi üzerine yapıtlarıyla ve verdiği dersler, konferanslar ve sunularla ünlünen tarihçi Salih Özbaran, *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak* adlı yapıtında bu çarpık yaklaşım biçimlerine bol bol değiniyor. İlk anda yalın anlatımı ile ilgileri çeken yapıtının daha önsözünde; “Benim tarihim daha doğru” savıyla ortaya çıkan tavırların ve çabaların nasıl donuklaştırıldığına vurgu yapıyor. Herkesin kendi tarihi varsa, üstelik herkesin tarihi, ötekileri ezmek için bir baskı unsuru haline getirilebiliyorsa, gerçeği aramak çabası içinde olan akademik tarihçiliği ayakta tutabilmek daha yapıtının başında yer alan bu satırlardan anlaşıldığı gibi, Özbaran’a göre pek kolay görünmüyor.

Nasıl görünsün ki?

Herkes, kendine ait tarihe bulunduğu yere, siyasal görüşe ve duruşa göre, kahramanlar ve hainler yaratmak, övgüler ve sövgüler yapmak boyutuna indirmişse tarihi ve tarihçinin işini; akademik tarihçiliğin, onca çarpınısının bir anlamı kalmıyor tabii ki. Ancak burada bir ara parantez açalım ve kendi kendimize soralım: Akademik tarihçilik, tarihi bu biçimde kompartümanlara ayırmak, ‘kendileştirmek’ ve ötekileştirmek, ardından da kendisine ait olanı ötekiyle yarıştırmak çabasının içinde nerede? Bu algılama biçiminde, bütünüyle bilimsel verilerin ışığında oluşmuş bir akademik tarihçilikten söz edilebilir mi?

Zaten, akademik tarihçilerin de bu bölünmenin ve tarihe “benimki-ötekininki” boyutuyla bakış tarzının içinde fütursuzca yer aldığını, yapıtının ilerleyen sayfalarında bol bol ortaya koymuş yazar. Bununla kalmamış; günümüz siyasetçilerinin, kendi tarihinin bir parçası olarak gördüğü –sözde- akademik tarihçilerin ortaya koyduklarını, -bir biçimde- nasıl siyasal polemik konusu yaptıklarını, bu polemiklerden çıkarımlarda bulunduğunu sık sık örneklemiş...

Özbaran’ın kitabı üç bölümden oluşuyor. Her üç bölümü tek tek kendi içinde bir bütün olduğu gibi, her bölümün içinde yer alan makaleler de anlamsal bir bütünlük oluşturuyor.

Çelişkiler öbek öbek iç içe geçmiş; gerçek sığlaştırılmış, gerçeklikten uzaklaştırılıp başkalaştırılmış. Başkalaştırılmış olan, tarihe bakana göre ya dışlanmış ya da hak etmediği ölçüde göklere çıkarılmış... Böylelikle, yapay bakışlar ve algılamalar, günümüze kadar aktarılmış. Özbaran’ın yapıtında sık sık vurgulandığı ve örneklendiği gibi; Türk aydını, Osmanlı’ya bakarken, çoğu zaman sapla samanı birbirine karıştırıyor ve günümüz Türkiye’sinde bir “değerler anarşizmi” yaşıyor. Kavramların kendisinin süreç içinde değişmesi bir yana, tarihe ve tarihle ilgili olaylara ve kavramlara bakış da süreç içinde değişiyor; anlamsal kaymalar, farklılıklar oluşuyor. Adı hasret türkülerine konu olmuş Yemen için, bugün vatan toprağı diyen kalem sahipleri bile var. Bunlara ‘kalem silahşörü’ mü demeli, ‘hamaset edebiyatçısı’ mı? Vatan ne ve neresi? Kim, nereyi ne

ölçüde vatan kabul ediyor? Kavram ne zaman, nereden gelmiş; en azından Türk kültüründeki tarihi ne? Anlaşıldığı kadar, bunlara değer veren pek bulunmuyor; herkes, bir *'hamaset/abartı'* içine girerek, yarattığı değerler anarşizmi ortasında, kendi yanılığını yarıştıyor. Özbaran'ın şu saptaması bu yozlaşmayı ve çatışmayı anlamak adına çok yerinde: *"İmparatorluğun çekirdek bölgesinin çok uzaklarında kalan Basra, Lahsa, Habeş, Mısır, Tunus, Cezayir, Budin gibi bölgeleri, korunmuş ülkeler anlamına gelen 'memalik-i mabrusa'nın ya da 'memalik-i Osmaniy'e'nin birer parçasıydılar."* Ya Yemen neresiydi? Osmanlı'da, Kastamonu'dan çıkıp serhada koşmuş bir Anadolu çocuğu için çöllerle kaplı bu kara parçası vatan mıydı? Yazar bunun da yanıtını kendi üslubunca veriyor: *"Asker konuşlandırılarak ve vergi memurları salarak elde tutula gelen bir ülke için 'vatan' sözcüğü hiç de yakışıklı durmaz"*(s.18).

Oysa günümüzün etkili kalem silahşorları, Yemen'i çoktan vatan toprağı ilan edip, üzerine ağıtlar düzerek, ağdalı yazılar yazdılar ve bol bol da yazıyorlar. Anadolu inanın geri kalmışlığının nedenlerini sorgulamak yerine, kabaran duyguları daha çok okşayan bir hamaset övgüsü orta yerde dolaşıp duruyor. Büyüklük ve güç, zihin altında, bellek içinde hala toprak büyüklüğü olarak algılanıyor. İnsanı, toplumu; o toplum içinde bireyin mutluluğunu; hatta hiç oluşamamış, bilinç düzeyine çıkamamış, ne olduğu bile bilinmeyen, tanınmayan özelemlerini sorgulayan yok. Her şey Osmanlı adına vatan toprağı olarak görülen Yemen'in elden çıkıp çıkmamasına indirgenmiş. İçsel okuma ve duyumsama bir yana çoktan bırakılmış; tarihsel gerçeklik, jeopolitik, strateji; bunlar bile hak getire! Ne Yemen'deki Arab'ı düşünen var, ne Yemen'e gönderilen Anadolu Türkü'nü... Osmanlı'nın Yemen'i nasıl gördüğü, hangi konseptte değerlendirdiği ve kendi politik ve askeri yapılanmasında nereye oturttuğu konusunda kimse bir şey söylemiyor. Osmanlı'nın vatan görmediğini, günümüzün kalem silahşorları, içinde doğup büyüdükleri bir ulus devletin oluşum koşullarını, ilkelerini ve önceliklerini bir yana bırakarak görüyor ve bunun için ağıtlar da düzüyorlar. Oysa Özbaran, bu çelişik durumu ortaya koyan yalın cümlelerle, oluşturulan sırça köşkler içindeki bu edebiyat yalanını tuz buz edip, orta yere döküveriyor. *"Oraları Osmanlı için Serhad'di..."*, diyor. Osmanlı için *"serhad"* sözcüğü ya da kavramı ne anlam ifade ediyor? Günümüzün sığ bakış açısıyla beyni biçimlenmiş aydını, kavramı anlama gereği bile duymuyor. Önyargısını oluşturuyor, ardından bu önyargıya önce kendi inanıyor ve – hoyratça- başkalarının da inanmasını ve hatta ağlayacak kadar duygu kabarması yaşamasını istiyor ya da en azından bekliyor. Oysa Özbaran'ın da vurguladığı gibi; Osmanlı için Serhad olan topraklar, günümüzde ABD'nin *'Ortadoğusu'*dur. Paul Kennedy, ABD'nin Ortadoğu batağından çıkması için öneride bulunuyordu; tarihçi Gelibolulu Ali de, *"Bizce bir haller oluyor; ayakımızı denk almasaksak, başımıza büyük haller gelir"* diyerek, nasihatnameler sunuyordu. Özbaran, Cemal Kafadar'ın bir söyleşisinden hareketle, tarihte karşılaştırma yöntemini irdeliyor. Yazarın, bunu yapana bir itirazı yok.(23) Yıllar öncesinden ta Gelibolulu Ali'ye gidildiğinde, Kennedy'nin uyarılarının özgün bir yanı bulunmuyor. Garip ve acı olan, silahların gölgesinde doğayı, kültürel varlıkları, insanları yok ederek, demokratik ortam vaadinde bulunan silah tacirlerinin aldatmacalarına kulak verenler değil mi?

Kuşkusuz öyle...

Özbara'nın kitabında pek çok tarihsel yüz, sanki bir resmigeçit yaparak, günümüz dünyasının oluşumunu anlamanın ipuçlarını veriyorlar. Hepsi sıraya girmiş, buldukları çağdan, dönemden ya da içinde yer aldıkları olaylardan hareketle günümüze bir şeyler anımsatıyorlar. Tarih, günümüzü anlamanın en kestirme yoludur. Bir süreç yaşanır; geçmişten günümüze akar ve günümüz o süreçte son noktadır. Son nokta dediğimiz şey, aslında yeni başlangıçlar için önemli fırsatlar da sunuyor. Emperyalizmin örneğin, yüzyıllardan beri gelen bir tarihi ve tarihsel akışı var. Günümüzde nitelik değişimleri yaşayarak, kendine özgü bir görüntü almış. Bu görüntünün dünya medyasından da bol bol izlendiği gibi yansımaları yayılcılık, güç ve talan... Bunlar emperyalizmin hiç değişmeyen uygulamaları ve kullandıkları araçları. Özde değişme hiçbir zaman olmadı; değişen yalnızca söylemler ve görüntü oldu... Talan her dönemde talandı; güç ve yayılcılık da öyle... Nitelik ve söylem değişip, üzeri cilalanmış, parlatılmış, göze hoş görünen, kulağa şirin gelen; yüzeyi tatlı ancak içerisi yılan zehiri dolu bir ilaç gibi, hep ezenler tarafından ezilenlere dayatılmadı mı?

Osmanlı emperyalist bir güç oldu mu?

Yazara göre ve bu konuda kafa yoran pek çok kişiye göre kuşku. Çünkü Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmedi; bir tarım toplumu olmaktan çıkıp, hiçbir zaman sanayileşmeyi başaramadı. Ancak, bir cihan devleti olmak için yayıldı. Örneklüyor bunu Özbaran; Kristof Kolomb, Amerika'ya ulaşarak, Vasco da Gama Hindistan'a kendini atarak, buradaki toplumlari ve onların zenginliklerini Avrupa'ya bağladığında, Osmanlı'da da I. Selim zamanında ateşli silahların ve toprakların yardımıyla bir kısım Afrika ve Mısır Osmanlı topraklarına katılmıştı. Vasco da Gama Hindistan'a vardığında, neden oralara geldiği sorusuna: "*Hıristiyanlığı ve baharatı bulmaya geldik*" demişti. (S.34). O bunu yaparken, 1535 yılında Bağdat'ı ele geçiren Osmanlı kuvvetlerinin, bundan 11 yıl sonra, 1546'da Basra ve yöresini, ardından da Kuveyt topraklarını ve Doğu Arabistan'ın bir bölümüne karşılık gelen yayılması yine ekonomik ve askeri amaçlıydı. Karabiber, kırmızıbiber, tarçın yaygın olarak kullanılan baharatlardı. Bunlar hastalık tedavi ediyor, sofralara lezzet saçıyorlardı. Bunun yanı sıra doğunun çeşitli kumaşları, değerli taşları ve diğer çekici ürünleri bulunuyordu. Uzaktan gelen ve bu yöreye yönelenler için, onları harekete geçirecek nedenler çoktu; dönem yerinde durmadı, tarih aktı; bu neden ve etkenlerin yerini petrol, yeraltı madenleri ve doğalgaz kaynakları alverdi. Bunu yaparken de geçmiş sorgulanarak, sindirilmiş kinler, duygular ve egolar ön plana çıkarılıyordu. Hem de bu işin patronunun kim olduğu çok iyi bilindiği halde yapılıyordu bunlar. O zamandan bugüne çok süre geçti. Ancak, yine de bölge hala çekim merkezi ve birilerinin yönelişlerinde hedef haline gelmiş durumda. Tarih, onca zamana inat, -yeterince ders alınmadığı için- gözler önünde aktörleri ve dekoru değişmiş olarak sanki yeniden bir resmigeçit yapıyor. Hem de birileri, kendisinin "*Jeanne d'Arc*" olduğunu söyleyerek ve tanrıdan aldığı sezgilerle hareket ettiğini bildiren, saldırılara karşı koymak isteyen ve sonunda diri diri yakılan Orleanslı Fransız bir bakire azizeye haksızlık ederek...(s.36) Tarih, günümüzün siyasetinin ne kadar içinde ve ne kadar güçlü bir olmazsa olmazı, yani "*ayrılmaz olanı*"...

"*Silah, asker ve baraç...*" Tabi yayılcılık ve doğal olarak topçuluk... Portekizliler, İspanyollar yayılcılıkta ilk akla gelenlerdi. Sonra Hollandalılar,

İngilizler; ardından da Çin ve Japonya eklendi bunlara. Osmanlı ise topçuluğa diğer İslami devletlere göre daha erken zamanlarda adapte olmuştu. Özbaran'ın yapısından öğreniyoruz; G.S. Hadgson tarafından Osmanlı, topçuluğa dayalı bir imparatorluk olarak sınıflandırılmış... Topçuluk ve denizcilik, bugün bilinenin ya da bilinebilenlerin çok ötesinde yaygın bir uğraşı biçimiydi Osmanlı Devleti için. Bu coğrafyaya da denizciliği ve toplarıyla gitti Osmanlı... Gittiğinde de her yere 'Tımar'ı sokmadı; uzak yerlere ateşli silahlar kullanabilen neferleri götürdü; tımar bir uygulama biçimi olarak bu coğrafyaya taşınmadıysa da vergi hep vardı. Bu kaldı ki Osmanlı'ya özgü bir durum da değildi. Başka güçler için de vergi çok önemliydi. "Haraç" denilen bu vergi, yalnız gayri Müslimlerden alınmıyordu; tüm Müslümanları da kapsıyordu. Yazara göre, günümüzde bölgedeki aktörler için söylenecek tek söz var: Modern "mültezimler"... Çünkü yine Özbaran'a göre, İmparatorluklar Roma'dan beri hatta daha öncelerinden işgal ettikleri yerlerin artı ürünlerine musallat olarak sürdürmüşlerdir egemenliklerini(s.40) Ancak, ele geçirilen coğrafya büyükse, burada egemenliği sürdürebilmek hiç de kolay değildir. Merkez uzaktaysa, gidiş gelişin zorlukları varsa, merkezden gelen güçle, bu uzak diyarları egemenlik altında tutmak kolay değildir; bu kez yerli jandarmalar bulunur. Ne Portekiz'in daracık coğrafyası, ne Hollanda'nın bir Avrupa köşesine sıkışmış yerlisi ne de küçücük İngiltere'nin büyük Britanyasını koruyacak nüfusu yeterli olabilirdi bu silip süpürmeye. Özbaran şöyle diyor: "*Osmanlı yayılmasında düzenli asker olan yeniçeriler veya tımarlı sipahiler gibi zengin asker kaynakları bile kafi gelmemiştir yayılmalarına; gönüllüler, aşçılar, muhafızlar v.b. gruplar maiyetleri için padişah-ı alem-penabın ihtisamını başka düvel'in sınırlarına taşımışlar, oralarda nöbet tutmuşlardır*" (s.40-41).

Şimdi tam da bu noktada sormak gerekiyor: Günümüzde de durum farklı mı?

Bu kez de ABD devrede ve o da doğal olarak, işgalin getirdiği güçlüklerle baş edebilecek nöbetçi 'erat' aramakta... Özbaran o muhteşem dili ve anlatım gücüyle bu benzeşikliği ortaya koyuyor: "*Ne acıklı bir hal, hal-i hazır; tanıklık ettiğimiz şu zaman. Silahların en çok geliştirilmiş biçimleriyle, paralı askerlerin en ustaca manevralarıyla dünyada kendilerini değiştirememiş ülke ve toplumlardan haraç toplanıyor; diktatörü yok etmek niyetiyle onun yöntemlerinin inceltmiş görüntüleriyle insanlara kıyılıyor... Ve rant'a el konulmak için onca acımasızlık, onca katliam, onca uygarlık(!) gösterisi. Hem de ne gösteri... "Ortaçağların şovahye ruhunu taşıyan, teke tek meydan okumaya dayanan yiğütlüğün dahi çok uzaklarına düşmüşler.."* (s.42)

Yazara göre, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Dışişleri Bakanı iken, Filistin'e verilen Osmanlı kayıtları için "*Tapu verdik*" sözüyle görülüyor ki; modern cumhuriyetin dış politikasında, Osmanlı yayılmacı politikasının gölgesine sığınarak tepeden bakmak var... (s.43-48)

Ve barutun gücü...

İnsanın kaya fırlatmadan başlayan ve hep yükselen serüveni. (Alfred W.Crosby, *Ateş Etmek Sanatı*, Kitap yayınevi, 2003) Önce Çin iksirinin bir serüveni olarak ortaya çıkan, bağırsaklardaki tenya kurtlarını düşürmek ve genel toplum sağlığını düzeltmek, hatta yaşam süresini uzatmak gibi beklentiler varken; savaş alanlarında yakışı ve yıkıcı etkileriyle barutun gücün simgesi oluşu... Top ve ateşli silahlar

denilince, zaten barut kaçınılmaz olarak olması ve üzerinde durulması gereken bir olgu... Süreç içinde ateşli silahlar gelişti; barutun kalitesi yükseldi. Ateşli silahların, II. Dünya savaşında ateş etme yeteneği canavarlaştı: 1945 yılında Winston Churchill; “Barut neydi? Basit. Elektrik neydi? Anlamsız. Bu atom bombası Allahın gazabıdır” diyordu. Ve tabii uzay çağı başladı. Bir şeyi fırlatarak yok etme sanatı, ilkel insandan, günümüz insanına büyüdü gelişti. İnsanoğlu uygarlığın en yeni silahlarını Bağdat üzerine yağmasını beklerken, Bağdat’ta yaşanan cehennemi: “Bağdat gibi diyar olmaz” diyerek seyrediyordu.

Yazarın yapıtında pek çok sorunun yanıtını bulmak olanaklı... Üzerine bu zamana değin kafa yorulmuş, ancak kimi zaman pek çok kişiyi düşünme aşamasında iken daha rahatsız edip uzaklaştırmış soruların yanıtını da... Örneğin Özbaran’ın yapıtında tartıştığı konulardan birisi şu: Osmanlı kendini ne hissediyordu? Bir Türk devleti mi? Bernard Lewis, Metin Kunt, Halil İnalcık gibi Osmanlı kimliği üzerine yazmış kişilere göre, **başta sultan olmak üzere**, Osmanlı yöneticileri ve aydınları kendilerine Rum’a (Roma’ya) atfen “Rumi” diyorlardı ve kendisini Roma’nın devamı olarak algılıyordu. Günümüzde Osmanlı’yı özleyerek, Osmanlı üzerinden hamaset duygularını kabartanlar, bu gerçeğe yüzleşmek bile istemiyorlar. Yazara göre, bunlarla yüzleşilmiyor; ancak gündelik siyasette bir Osmanlılık özlemi almış başını gidiyor. Anadolu insanı kendine ‘Türk’ demiyordu; Türk ve Türkiye kavramı, batılılar tarafından kullanılan bir kavramdı (79–81). Türk, Türklüğünün bilincine bile son yüzyılda ulaşabilmişti. Özbaran şöyle diyor: “...Ona Türk damgasını vuran Avrupalılar olmuştur; Osmanlı ise özünü İslam’a dayamıştır. Ancak bu farklı bir İslam olmuştur. Bizans ve sonra da Avrupa sınırlarında, Mekte Müslümanlığından farklı bir İslamiyet’in, bir sınır kültürünün ve alışımının genişletilmesiyle büyüyen, Bizans’tan aldığı pek çok kurumla değişen bir emperyal kültürün ürünü olmuştur” (82). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Osmanlı özentisi sözlerini de işin içine katarak Özbaran şunları diyor: “Erdoğan, Osmanlı sultanı gibi sanki at üstünde, denizlerin imparatoru (sultanü’l berreyn, hakanü’l-babreyn) durumunda; İslam ise gaza ettiği ilke... Türkiye’nin son yüzyılı dolduran deneyim, bireysel kazanım, çağdaş ve laik devlet ve sorumlu toplum olma gayretleri kenara itiliyor adeta. Medya fırsatçıları şehnamecilik yapıyor, yani şahın/sultanın söylemlerini kaydediyor, sırtını sıvazlıyor; baş yöneticinin “sefer-i hümayunları” nı, onun merkez yönetiminin isteği doğrultusunda...”

Özbaran tarihe onu yozlaştırarak bakanlarla adeta yüzleşiyor. Sorguluyor ve sorgulatmaya çalışıyor. Gerçeği bulmanın yolu da, yüzleşmek ve sorgulamak değil mi? Ancak, yine de şu soruyu sormadan yapamıyor insan: Bunca ters bakışın, olumsuz ve önyargılı duruşun ortasında gerçeğe nasıl ulaşılacak? Her şey nasıl yerli yerine oturtulacak?

Yazar bütün bu çelişik durumlara göre yine de umutsuz değil: O’na göre Türk toplumu çağdaş değerlere bu denli sırt çevirecek reaya değildir. Kulluk Osmanlı’da kalmıştır. Ortaçağ geleneklerini Osmanlı’da fazlasıyla yaşamış ve yaşatmıştır. Onun yokluğuna üzölmek gibi bir tarih hatası yapması bu açıdan beklenemez. Ancak Osmanlı eserlerinden zevk alabilir, Selimiye camiini seyrederken, çini sanatını takdir ederken, güzel yazı örneklerini düşünürken ya da bürokratik yapısındaki ayrıntıları okurken veyahut ona “barut imparatorluğu” vasfını yüklerken bakışlar, duygular ön plana gelebilir. Bunda bir sakınca yok. Bizler, yani tarihçiler Osmanlıya ait geçmiş

çalışabiliriz; öğretebiliriz; hatta onu kimliklendirebiliriz. Hatta bu, ortak bir tarih bilincinin oluşumuna katkı için gereklidir de...

Ancak hiçbir zaman unutmamak gerekir; tanımak, bilmek ve anlamak ayrı; geçmişte kalana özlem duygusu yaşayarak, onu döneminden koparıp günümüze taşıyarak, günümüzü geçmişe göre biçimlendirmek ve çağdaş gelişmelerin geçmişe bakarak önünü tıkamak gayretkeşliği ayrı...

Ve şunu unutmamak gerekiyor Özbaran'ın dediği gibi; "*Ancak o (yani tarih), yeneden içine girip yaşayabileceğimiz bir kimlik değildir*"(s.85).

Özbaran'ın kitabı, bir tarihçi olmaktan öte, bir çağdaş aydının ve entelektüelin kendine özgü sorgulatan ve düşündüren bir yapıttır... Bu yönleriyle, tarihe bakmak konusunda kuşkusuz yeni bir boyut açıyor.

Elbette önyargılardan sıyrılmak ve anlamak koşuluyla...

Doç. Dr. Kemal ARI
(kemal.ari@deu.edu.tr)